

УДК 336.663:637.1
ББК 65.291.572

Бержанір І.А.

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Уманський національний університет садівництва,
Міністерство аграрної політики України,
20300, Черкаська область,
м. Умань, вул. Інститутська, 1,
тел. : 0474446969,
факс : 0474446999,
e-mail: udau@udau.edu.ua

Анотація. Розглянуто необхідність нормування оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК як важливої умови їх ефективного функціонування. Досліджено особливості методів нормування, запропоновано шляхи вдосконалення методики нормування оборотних засобів підприємств спиртової галузі.

Ключові слова: оборотні засоби, планування, норматив, об'єкт нормування, виробничі запаси, метод нормування.

Annotation. The necessity of the standardization of current assets of distillery enterprises as an important condition of their efficient functioning is considered. Peculiarities of the methods of standardization are studied, ways of improving the methods of regulation of current assets of the enterprises of distillery industry are suggested.

Key words: current assets, planning, standard, object of standardization, production reserves, method of standardization.

Вступ. Ефективне функціонування підприємств агропромислового комплексу України в ринковій економіці значною мірою залежить від забезпеченості й раціонального використання ними оборотних засобів. Тому організація оборотних засобів набуває особливого значення та вимагає ефективного управління ними на основі їх нормування.

Дослідженню методики нормування оборотних засобів присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів: В.Г. Андрійчука, О.М. Бандурки, В.В. Бочарова, В.Л. Перламутрова, І.Ю. Гришової, М.Я. Дем'яненка, Л.А. Демчук, Л.П. Деркач, В.В. Ковальова, А.М. Поддєрьогіна, В.К. Савчука та інших. Проте в умовах трансформації економічних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми потребують подальших досліджень з метою пошуку оптимальних шляхів її вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження принципів і методів нормування оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення економічної й фінансової теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем формування та ефективності використання оборотних засобів. У процесі дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, синтезу й аналізу.

Результати. Необхідною умовою ефективного управління оборотними засобами є науково обґрунтоване визначення потреби в них на основі нормування. Але, на жаль, останнім часом на підприємствах спиртопродуктового підкомплексу нормуванню оборотних засобів не приділяється належної уваги. Основними причинами цього є: втрата підприємствами спиртової галузі власних оборотних коштів, що призвело до зниження їх фінансової стійкості, платоспроможності та втрати кредитоспроможності; відмова держави від фінансування приросту оборотних засобів за рахунок залишку прибутку;

зникнення зв'язку між кредитуванням матеріальних запасів і витрат та величиною нормативу оборотних засобів; неможливість установлення обґрунтованих нормативів через створення понаднормативних виробничих запасів для часткової нейтралізації інфляційних ризиків; складна й дуже деталізована методика розрахунку потреби в оборотних засобах стала непридатною в ринкових умовах для управління коштами й ресурсами підприємства.

У сучасній економічній літературі нормування оборотних засобів трактують як економічно обґрунтований розрахунок мінімальної потреби у фінансових ресурсах, необхідних підприємству для створення мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей, які забезпечують його нормальну роботу [1; 2]. Таким чином, основним критерієм нормування є те, що норматив оборотних засобів являє собою мінімальну їх величину, яка відповідає потребам підприємства. Коли ж норматив перевищує мінімальну потребу, то оборотні засоби вилучатимуться з операційного циклу, що призводить до сповільнення їх оборотності.

Проте, якщо обмежитись у трактуванні нормативів оборотних засобів як установлення їх мінімальної потреби, це призведе до агресивної політики формування оборотних активів, яка в сучасних умовах непридатна для підприємств спиртової галузі через зниження їх прибутковості, високі відсоткові ставки за короткостроковими кредитами тощо.

На нашу думку, у сучасних умовах найбільш оптимальною для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК є раціональна модель формування оборотних засобів, за якої необоротні активи та частина оборотних активів фінансується за рахунок довгострокових зобов'язань і власного капіталу, а сезонні потреби – за рахунок поточних зобов'язань.

Тому під нормуванням оборотних засобів слід розуміти процес визначення оптимальної потреби в них для забезпечення безперервності виробничого процесу на підприємстві [3]. Таким чином, основою методології нормування оборотних засобів є їх оптимізація, яка полягає в тому, що за кожним їх елементом визначають таку потребу, при якій операційний цикл може здійснюватися безперервно та забезпечується їх раціональне формування.

Окремі економісти [2; 4] ототожнюють нормування оборотних засобів та їх планування. Так, наприклад, В.М.Кушнір [4] вважає, що планування потреби в оборотних

Бержанір І.А. Принципи та методи нормування оборотних засобів підприємств ...

засобах і розміщення їх за окремими стадіями кругообороту в інших галузях народного господарства називається нормуванням.

Величина оборотних засобів, необхідних підприємству для нормальної виробничої діяльності, розраховується шляхом визначення норм і нормативів оборотних засобів, які повинні забезпечити постійну потребу підприємства у виробничих запасах, незавершеному виробництві з урахуванням умов виробництва, постачання та збуту продукції.

Специфічність нормативів оборотних засобів підприємств спиртової галузі полягає в тому, що в результаті їх нормування встановлюються норми запасів, які повинні постійно знаходитись у підприємств для підтримання безперервності виробництва. У цьому полягає виробнича функція нормування. Фінансове значення нормування полягає в тому, що на основі визначених нормативів встановлюються власні джерела формування оборотних засобів.

Отже, значення нормування оборотних засобів полягає в тому, що воно передбачає встановлення норм запасів, які повинні забезпечувати безперервний виробничий процес, і визначення власних джерел фінансування оборотних засобів у межах узаконених нормативів.

Планування оборотних засобів передбачає визначення системи планових показників їх формування та ефективності використання в операційному циклі. Під процесом планування оборотних засобів слід розуміти процес розробки системи науково обґрунтованих планових (нормативних) показників складових елементів оборотних засобів, які забезпечують безперервність виробничо-постачальницької діяльності, і джерел їх формування. Виходячи з установлених нормативів, здійснюється планування повної потреби підприємств в оборотних засобах на певний період, власних джерел фінансування оборотних засобів і потреби в позиковому капіталі. Таким чином, нормування оборотних засобів є складовою частиною більш широкого поняття – планування. Порівняння фактичної наявності оборотних засобів з плановою потребою дає можливість підприємству контролювати використання оборотних засобів в операційному циклі та за окремими сферами їх функціонування.

Ефективний процес нормування оборотних засобів підприємств передбачає правильне визначення об'єктів нормування. Окремі економісти вважають, що об'єктом нормування є оборотні кошти підприємств [5; 6], а на думку інших, – власний оборотний капітал [7]. Проте, як було встановлено в процесі дослідження, оборотні кошти й оборотний капітал є джерелами формування оборотних засобів, а тому неправильно ототожнювати принципи нормування оборотних засобів у натуральному виразі та власних оборотних коштів, виділених на їх утворення, оскільки існує органічний зв'язок між вартісною формою та натурально-речовою основою оборотних засобів. Крім того, економічна природа власного оборотного капіталу полягає в тому, що він є джерелом формування оборотних засобів і покриває необхідну мінімальну потребу в них, а тому оптимальна його величина визначається автоматично, виходячи з величини встановленого нормативу оборотних засобів. Отже, об'єктами нормування є оборотні засоби, а не джерела їх формування у вигляді власного оборотного капіталу й оборотних коштів, якими покривається встановлена в результаті нормування частина оборотних засобів.

Незважаючи на важливість нормування для підвищення ефективності використання оборотних засобів, нечітко визначені його теоретичні аспекти, які б відповідали сучасним умовам функціонування підприємств, на нашу думку, не дозволяють належно використовувати його на практиці. Особливо гостро потребує глибокого теоретичного обґрунтування методика проведення нормування оборотних засобів, що пов'язано з дискусійним характером цього питання.

Наразі в сучасній економічній літературі й практиці існують різні підходи щодо визначення нормативів оборотних засобів, що зумовлює існування різних методів нормування. Можна визначити, що основними з них є аналітичний (дослідно-статистичний), коефіцієнтний і метод прямого розрахунку [7; 8].

Коефіцієнтний метод полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів оборотних засобів згідно зі змінами в цьому періоді показників виробництва, що впливають на величину цих засобів. За вказаним методом норматив оборотних засобів визначають як співвідношення між темпами зростання обсягів виробництва та величиною нормованих оборотних коштів у базовому році.

Але можна погодитися з окремими економістами [3], що це є надзвичайно спрощений метод нормування оборотних засобів, який через необґрунтоване заниження нормативів не створює умов підприємству для налагодження ритмічної роботи через нестачу матеріальних ресурсів. При цьому підприємство систематично відчуває фінансові труднощі або має надмірно високі виробничі запаси.

Метод прямого розрахунку полягає у визначенні норми й нормативу за кожним елементом оборотних засобів, ураховуючи умови постачання, організації виробництва й технології та збуту готової продукції на підприємстві. У практиці господарювання він

є основним, найбільш точним і науково обґрунтованим, а інші методи розрахунку використовуються здебільшого як допоміжні.

Аналітичний або дослідно-статистичний метод передбачає аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з подальшим коригуванням фактичних запасів і вилученням з них надлишкових і застарілих. Основним недоліком цього методу є те, що він не відображає реального проходження виробничого процесу та кругообігу оборотних засобів, оскільки нормативи визначаються на основі фактичних даних минулого року. Це призводить до того, що визначені таким чином нормативи є доволі відносними. Він орієнтується на фактичну організацію виробництва, постачання та збуту й не сприяє їх покращенню. Отже, недоліки в організації та використанні оборотних засобів у минулому періоді не усуваються, а переносяться на наступний, не мобілізуються резерви прискорення оборотності та не враховуються прогресивні чинники, такі як поліпшення матеріально-технічного постачання, поліпшення технології та організації виробництва, а також умов реалізації продукції.

Окрім цих методів, використовується розрахунково-аналітичний метод, суть якого полягає у визначенні мінімальної потреби певного виду оборотних засобів на основі даних минулого року шляхом ділення фактичних мінімальних залишків на основний показник, який визначає його обсяг. Основними недоліками цього методу, на думку багатьох економістів, є те, що для визначення нормативів оборотних засобів використовують фактичні залишки минулого року, тобто розмір нормативу формується на основі вартості раніше створених виробничих запасів [6; 8]. Таким чином, по суті недоліки у формуванні виробничих запасів минулого року переносяться в плановий.

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що при визначенні нормативу палива на Бершадському спиртзаводі спостерігаються випадки, коли мінімальні залишки були нижчими або вищими від мінімуму, який дійсний, що може не виникнути наступного року.

Отже, використання цього методу для підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК не завжди забезпечує точність розрахунків, а тому є недоцільним. На основі діючої практики нормування оборотних засобів фактичного їх руху виділяють такі недоліки в їх нормуванні: зокрема, діючий порядок нормування (на основі мінімальних залишків за окремими елементами оборотних засобів) недостатньо пов'язується з їх рухом протягом року, планування власних і позикових засобів здійснюється окремо. Нормування є трудомістким і важкоконтрольованим. Ці недоліки створюють умови підприємствам планувати потребу в оборотних засобах у більших розмірах, ніж необ-

Бержанір І.А. Принципи та методи нормування оборотних засобів підприємств ...
хідно для здійснення виробництва.

Таблиця 1

Фактичні залишки палива на Бершадському спиртзаводі, грн

Місяці	Залишки	Відхилення від середньомісячного споживання
1	727250	188044
2	567750	28544
3	863473	324267
4	794522	255316
5	386198	-153008
6	585025	45819
7	677382	138176
8	480955	-58251
9	296929	-242277
10	394274	-144932
11	338754	-200452

12	357954	-181252
Разом	6470466	x
Середньомісячне споживання	539206	x

Тому найбільш прийнятною в сучасних умовах, на нашу думку, є методика, наведена в Методичних рекомендаціях нормування оборотних засобів підприємств АПК [9], які передбачають визначення індивідуальних і сукупних нормативів, і складається з таких послідовних етапів:

- визначення норм запасів за окремими видами нормованих оборотних засобів;
- розрахунок нормативу оборотних засобів за кожним елементом;
- визначення сукупного нормативу оборотних засобів.

Нормування за цією методикою здійснюється за допомогою розрахунку норми та нормативу за кожним елементом оборотних засобів. При цьому норма характеризує обсяг кожного виду оборотних засобів, необхідних для здійснення нормальної роботи, а норматив – їх грошове вираження. Норми оборотних засобів визначають, ураховуючи виробниче споживання та швидкість їх обороту, за формулою:

$$N_p = M_t \times K,$$

де N_p – норма запасів кожного виду оборотних засобів;

M_t – час знаходження кожного виду оборотних засобів в обороті;

K – коефіцієнт нарощування споживання кожного виду оборотних засобів [9].

Отже, у сучасних умовах важливим напрямом удосконалення формування оборотного капіталу підприємств спиртової галузі є нормування оборотних засобів за Методичними рекомендаціями, розробленими Інститутом аграрної економіки УААН, яка враховує особливості кругообігу оборотних засобів підприємств спиртової галузі та відповідає сучасним умовам функціонування підприємств (неплатежі, інфляція тощо).

Однак, окремі автори [10] визначають недоліки в цій методиці розрахунку нормативів виробничих запасів. У сучасних умовах підприємства спиртопродуктового підкомплексу АПК відчувають нестачу оборотних засобів, що позначається на споживанні ними виробничих запасів та їх операційній діяльності.

Аналіз забезпеченості підприємств спиртової галузі оборотними засобами свідчить про зростання споживання виробничих запасів у вартісному виразі за рахунок цін. Темпи зростання фізичного обсягу виробничих витрат значно менші, ніж їх вартісний вираз. Наприклад, ціни на пальне за рік зросли удвічі, що значно ускладнює визначення об'єктивного нормативу. Тому для врахування процесів інфляції при розрахунку нормативів необхідно корегувати величину спожитих виробничих запасів на коефіцієнт інфляції, завдяки чому підприємства спиртопродуктового підкомплексу АПК матимуть можливість урахувати зростання цін і збільшувати суму нормативу на наступний рік.

Висновки. Таким чином, нормування оборотних засобів на підприємствах спиртопродуктового підкомплексу АПК підвищує ефективність їх використання через установлення оптимальної структури оборотних засобів за сферами їх функціонування та вирішення проблеми співвідношення власних і залучених джерел фінансування оборотних засобів.

1. Зятковський І. В. Фінанси підприємства в розрахунках / І. В. Зятковський. – Тернопіль, 1998. – 151 с.
2. Фінансова діяльність підприємства : підручник / [О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова]. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.
3. Демчук Л. А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств / Л. А. Демчук // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 56–61.
4. Кушнір В. М. Анализ оборотных средств колхоза / В. М. Кушнір. – М.: Статистика, 1978. – 136 с.

5. Литвин М. И. Как определять плановую потребность в оборотных средствах / М. И. Литвин // Финансы. – 1996. – № 10. – С. 10–13.
6. Фінанси підприємств : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – [5-ге вид., перероб. та доповн.]. – К. : КНЕУ, 2005. – 546 с.
7. Колчина Н. В. Финансы организаций (предприятий) / Н. В. Колчина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 383 с.
8. Лайко П. А. Фінанси підприємств / П. А. Лайко, М. В. Мних. – К., 2004. – 428 с.
9. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, розроблені у відповідності з Типовим порядком визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затверджених Міністерством економіки України. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – С. 39.
10. Алексійчук В. М. Гроші та кредит в системі відтворення АПК / В. М. Алексійчук. – К. : ІАЕ, 1998. – 346 с.

Рецензенти:

Непочатенко О.О. – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри фінансів і кредиту Уманського національного університету садівництва;

Шкільний О.О. – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри менеджменту ЗЕД Уманського національного університету садівництва.